

kronikk

Skriv til Dagbladet,
Kulturredaksjonen,
Pb 1184 Sentrum
0107 Oslo

Faks: 22 31 05 00
E-postadresse: kronikk@dagbladet.no
Nettadresse: www.dagbladet.no/kronikk/

Nasjonale versjoner og perversjoner

Olav Christensen

For noen uker siden åpnet utstillingen «Tyskland og Skandinavia» på Norsk Folkemuseum, en imponerende monstring av gjenstander og temaer som viser kulturkontakt og gjensidig inspirasjon.

Etter et besøk var det allikevel med en viss beklenhet jeg forlot Bygdøy; i gjesteboken, noen sider etter kong Haralds underskrift, sto det følgende å lese i et runeinspirert alfabet: «Dank für die Darstellung unserer Kultur», med signaturen «Skinheads Sachsen-Niederschlesien», og hilsenen Heil.»

Takk for presentasjonen av vår kultur – jeg vil tro de ansvarlige på Folkemuseet betakker seg for takksigelse fra (øst-)tyske besøkende som kvitterer med HEIL. Andre tyske gjester hadde reagert, og tilføyd «Pinlig!» Denne lille dialog bidro til refleksjon og ettertanke: nye er parallelt mellom tysk og skandinavisk, ikke minst de felles referanser til det fornordiske som utstillingen så overbevisende dokumenterer. Men hva var det som gjorde at Tysklands versjon bygget opp under krig og holocaust? Og hvor tilfeldig var det at det nettopp var en fra det tidligere Øst-Tyskland som takket for seg med et heil?

Bekjennelsene av Tysklands krigsfortellinger under Hitler-regimet har bidratt til en grunnleggende bearbeiding av anti-demokratiske innslag i det tyske. De har også stimulert til betydelig forskningsinnsats for å forstå hvordan og

Tysklands versjon bygget opp under krig og holocaust

hvorfor nettopp Tyskland satte i gang den 2. verdenskrigs blodbad og ødeleggelser. Det har pekt seg ut ulike perspektiver som på ulike måter bidrar til forklaring: en historisk, som i første rekke trekker inn fortidige hendelser og begivenheter; en kultur/idehistorisk, som særlig ser på føringer av nasjonalmytologisk art, en sosiologisk, representert ved Zigmund Baumann, som legger vekt på pervertering av sider ved moderniteten.

De historiske forklaringsmodeller vektlegger det faktum at Tyskland gjennom sin geo-politiske posisjon ble østet for de store europeiske konflikter gjennom flere århundrer. Spesielt 30-årskrigen (fra 1618 til 1648) var en periode med store lidelser for befolkningen, og trolig en av de mest brutale kriger Europa har sett. At den ble utkjempet av leietropper som ernærte seg ved tyverier og ran, var i og for seg ikke uvanlig på denne tiden. Men de gjentatte og brutale overgrep mot sivilbefolkningen lå grunnlaget for tilleggsbidrag som epidemier, sykdommer og hungersnød, i et omfang som i dag er vanskelig å fatte.

30-årskrigen var dels begreppet av motsetninger mellom protestantisme og katolisisme. Protestantismen, som vokste frem på tysk område, var ikke bare religiøst motivert. Den var også et opprør mot dominansen det sydlige Europa hadde i kraft av sin klassiske kultur. Konsekvensen ble at den tysktalende befolkning delte seg

mellom nord og syd, mellom protestantisme i nord og katolisisme i syd. Stridigheter knyttet til dette motsetningsforholdet kom til å prege mye av den tyske historien. Når det sterke innslaget av konflikt i tysk kultur skal vurderes, må også dette motsetningsforholdet tas med i betraktningen.

Napoleonskrigene (1800-1807 og 1812-1814) var på mange måter en reprise på det som hendte under 30-årskrigen – igjen ble de mange tyske småstater gjort til slagmark i stridigheter som ikke var deres egne. Det fragmenterte Tyskland hadde store og samlede riker på flere kanter; Frankrike, Storbritannia og Russland. Det er derfor ikke underlig at temaat fiender og kamp har festnet seg i det tyske, og etterhvert antok syndromets dimensjon.

Etableringen av tyskernes nasjonale selvbilder skulle bli preget av deres vanskelige geo-politiske plass på Europakartet. Avmektighet, håpløshet og manglende storhet skapte ytterligere kompensatoriske behov, og bidro trolig til at nasjonale opphavsmyster ble mer enn litterære svermerier: dyrking av en fjern, men ærerik fortid gjorde at tyskerne på mange måter gikk baklengs inn i det moderne.

Kulturhistorikeren Simon Schama dokumenterer i boken «Landscape and Memory» (1995) denne nasjonalmytologiserende tradisjon, en lesverdig og overbevisende gjennomgang av tyskernes vei til en destruktiv nasjonal identitet.

Ifølge Schama bygget tyskerne sitt etniske opphav på litterære fremstillinger av edle og «naturlige» germanere. Spesielt nyttig var den romerske historikeren Tacitus, som i slutten av det 1. århundre anvendte idealiserte fortellinger om germanerne ved imperiets nord-

grense til en subtil kulturkritikk av samtidens dekadente livsførsel i Rom. Ifølge Tacitus levde germanerne lykkelige i de store eikeskogene, de giftet seg kun med kvinner fra egen stamme, de nøyd seg med en kone, de fråstet ikke hverken med mat eller klær, men levde i enkelhet, nøkternhet og nakenhet. Portrettet av germanerne som ikke-romere ble komplettert ved hen-

visning til mangel på hierarki, ved kompromissløs gjestfrihet og utpregt solidaritets- og fellesskapsfølelse.

Men Tacitus ga tyskerne mer enn deres stammetilhørighet og etniske opphav, han ga dem superhelten Herman, prototypen på den heroiske germaner,

Germanerhøvdingen Herman utsløttet sammen med sine krigere en hel romersk armé ved elven Weser i år 9, e.Kr., i den senere så kjente Teutoburgewald (derav uttrykket teutonier). Allerede omkring år 1500 ble disse fortellingene implantert i tysk kultur som et

Tyskerne gikk baklengs inn i det moderne

grunntema, og som et konkret «bevis» for germansk (og nordisk) overlegenhet over det latinske syd. Tyskland gikk «Der Sonderweg»-veien gjennom (de forelengst nedhuggede) eikeskogene – med blikket rettet bakover. Rasetenkere som Alfred Rosenberg og Adolf Hitler hadde stor nytte av tyskernes hevngerighet etter den nedverdiggende Versaillesfreden i etterkant av 1. verdenskrig, men de ervervte sine perverte ideer om rasenhet og «naturlige» territorier på forestillingene om opphav i de tyske eikeskogene. Rasistisk tankegods av lignende art fantes også i andre land. Men det var først med Tysklands kulturelle og politiske sammenbrudd i 1918 at rasismen fikk bredt gjennomslag, slik at moderne teknologi og organisasjon kunne bli tatt i bruk av nazistene for å realisere rasemytenes ytterste konsekvenser.

«I Folkemuseets gjestebok, noen sider etter kong Haralds underskrift, sto det å lese i et runeinspirert alfabet: «Dank für die Darstellung unserer Kultur», med signaturen «Skinheads Sachsen-Niederschlesien» og hilsenen Heil.»

GERMANIA: Var felles norrøne arv – i en tysk versjon. Kompensatoriske behov bidro til at nasjonale opphavsmyster ble mer enn litterære svermerier.

Ill. av Friedrich August von Kaulbach

Samtidig er det nettopp de anti-moderne kreftene som slår en i øynene når man betrakter Tyskland og tysk kultur i første del av det 20. århundre: styren i reaksjonen mot det moderne. En tilfyllende nasjonalisme med en blodstetket mytologi, støttet opp gjennom sterke forestillinger om fiendskap, hevn og kamp, gikk i hendene på et moderne teknokratiske og totalitære regime, synes å være de sentrale forutsetninger for katastrofen.

Vi kan i dag vandre omkring på utstillingen Tyskland og Skandinavia uten allfor mange vonde følelser. Det skyldes ikke minst vissheten om at de historisk baserte kollektive tradisjoner stadig settes under lupen, veies og vurderes. Den besøkende fra Sachsen-Niederschlesien som åpent gir til kjenne sin nazi-inspirasjon, blir stående som en bekreftelse på viktigheten av nettopp dette: i det tidligere Øst-Tyskland har ingen bearbeidelse av nazi-fortiden funnet sted. Det er i et slikt perspektiv utstillingen Tyskland og Skandinavia får sin viktigste betydning.